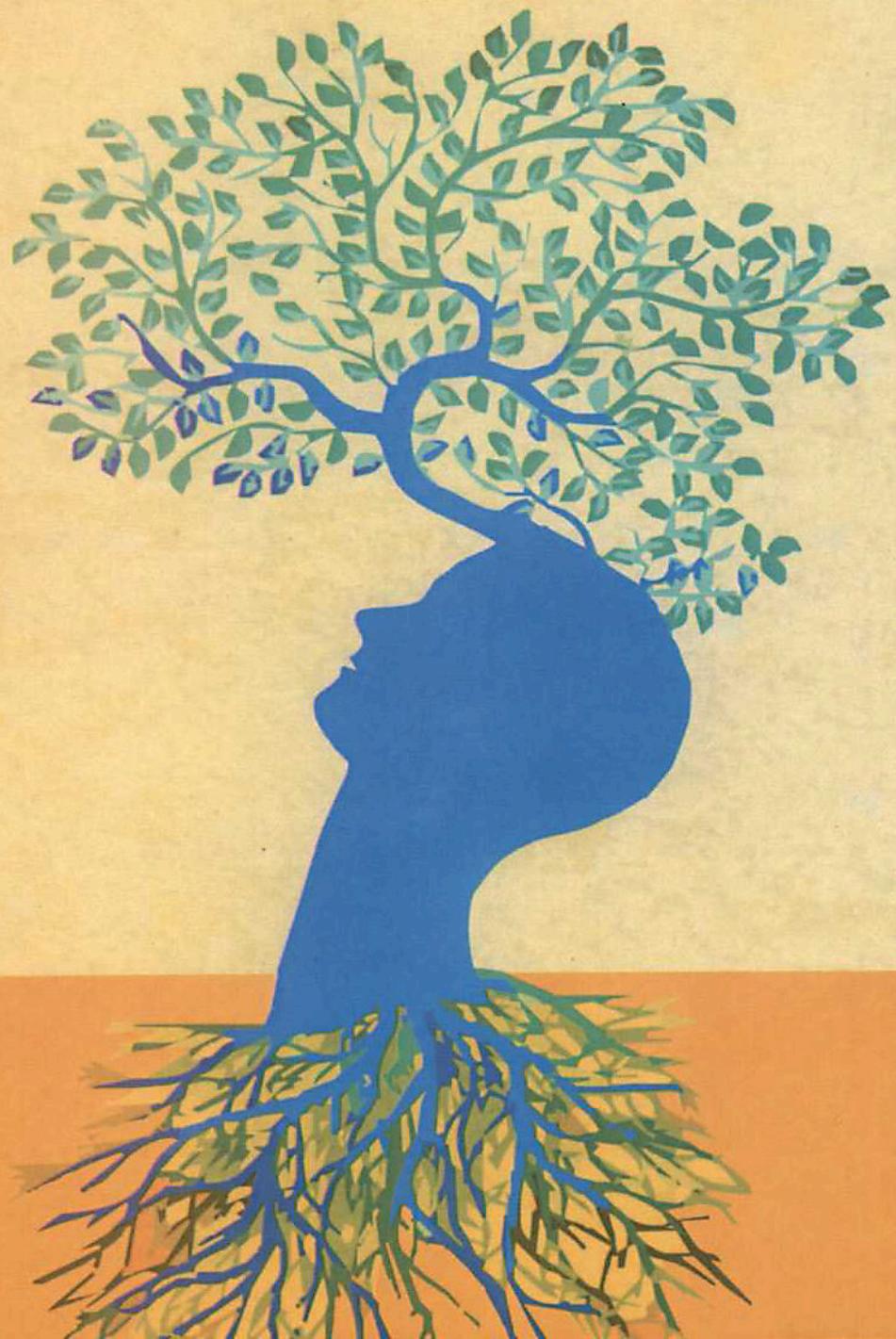

فنون بلاغت و صناعات ادبی

جلال الدین همایی

فنون بلاغت

و صناعات ادبی

فنون بالغت

و صناعات ادبی

استاد علامه جلال الدين همایی

سرشناسه: همایی، جلال الدین، ۱۳۵۹-۱۳۷۸.

عنوان و نام پدیدآور: فنون بلاغت و صناعات ادبی / جلال الدین همایی.

مشخصات نشر: تهران: اهورا، ۱۳۸۹.

مشخصات ظاهری: ۲۶۴ ص.

شابک: ۹۷۸-۹۶۴-۷۳۱۶-۲۹۳.

وضعیت فهرست نویسی: فیپا

یادداشت: این کتاب در سالهای مختلف توسط ناشرین مختلف منتشر شده است.

یادداشت: کتابنامه به صورت زیرنویس.

موضوع: فارسی - بدیع

موضوع: معانی و بیان

رده‌بندی کنگره: ۱۳۸۹ هـ/۳۳۶۱ ف

رده‌بندی دیوبی: ۰/۴۳۰ فا

شماره کتابشناسی ملی: ۲۰۹۱۷۰۱

تهران: خیابان اردبیلهشت - خیابان روانمهر - پلاک ۲۲۶
صندوق پستی ۱۳۱۴۵-۱۱۹۱ تلفن: ۶۲۱۳۹۱۰

فنون بلاغت و صناعات ادبی
نویسنده: استاد علامه جلال الدین همایی
ناشر: اهورا
تایپ و صفحه‌آرایی: عباس پورقاسمی
لیتوگرافی: اردلان
چاپ: مهارت
جای اول: ۱۳۸۹

فهرست مطالب

۱۱	پیشگفتار.....
۱۵	کلام
۱۶	نظم و نثر
۱۷	نثر مسجع، نثر مرسل
۱۸	فنون بлагت
۱۸	فن بدیع (= سخن آرایی).....
۱۹	فصاحت و بлагت
۲۰	مخالفت قیاس (= ناهنجاری).....
۲۰	ضعف تأثیر (= سست پیوندی).....
۲۱	سخن شیوا
۲۲	سلامت و جزالت (= روانی و استحکام)
۲۲	غراحت (= ناآشنایی)
۲۳	تافر (= رمندگی و ناسازگاری)
۲۴	تعقید (= پیچیدگی و دشواری)
۲۶	تابع اضافات و کثرت تکرار
۲۷	فصاحت کلمه و کلام و متکلم
۲۸	بلاغت کلام و متکلم
۲۹	تمرین ۱
۳۰	تمرین ۲
۳۱	تمرین ۳
۳۲	تمرین ۴
۳۵	گفتار نخستین: صنایع لفظی بدیع
۳۷	صنایع بدیع
۳۹	تسجیح
۴۰	شعر مسجع

٤١	موازنه = مماثله
٤٢	ترصيح
٤٣	تضمين المزدوج = ازدواج = اعنات القرينة
٤٤	تجنيس = جناس
٥١	اشتقاق يا اقتضاب
٥٣	قلب يا مقلوب
٥٥	رداع العجز على الصدر
٥٦	رداع الصدر على العجز
٥٨	رداع المطلع
٥٨	رداع القافية
٥٨	طرد و عكس
٥٩	اعنات
٦٠	حذف
٦١	ذوقافتین
٦٢	تشريع
٦٢	ذوبحرين
٦٤	توشیح
٦٤	تمرين ١
٦٦	تمرين ٢

٦٩	خاتمة فن بدیع در انواع شعر فارسی
٧١	بیت و مصراع
٧١	بیت مصرع
٧٢	مطلع و مقطع
٧٣	تشیب، نسب، تغزل
٧٥	تخلص
٧٥	حسن تخلص
٧٦	فرد = مفرد
٧٦	قصیده
٨١	قصیدة محدود و مقتضب
٨١	شریطه
٨٢	تجدد مطلع

۸۴	نام‌گذاری قصاید.....
۸۴	قصيدة بهاریة فرخی.....
۸۶	قصيدة پند و اندرز شیخ سعدی
۸۸	قصيدة شکوانیه ظهیر فاریابی.....
۸۹	غزل.....
۹۰	تحول صناعی و معنوی غزل
۹۱	حسن تخلص در غزل
۱۰۲	ملمع.....
۱۰۲	شعر ملمع.....
۱۰۴	قطعه.....
۱۰۵	رباعی (چهارگانی).....
۱۰۷	دو بیتی
۱۰۸	مثنوی (=دوگانی)
۱۱۴	مسmet
۱۱۹	ترکیب‌بند و ترجیح‌بند.....
۱۲۰	ترجیح‌بند
۱۲۸	ترکیب‌بند.....
۱۳۱	مربع ترکیب، مخمس ترکیب، مسدس ترکیب.....
۱۳۲	مربع ترکیب
۱۳۴	مربع ترکیب
۱۳۵	مسدس ترکیب
۱۳۷	مربع و مخمس و مسدس (تضمين).....
۱۳۸	تضمين
۱۳۹	تضمين ملک الشعرا بهار
۱۴۱	تضمين
۱۴۳	مستزاد
۱۴۳	رباعی مستزاد
۱۴۵	فنون بلاغت و صناعات ادبی
۱۴۹	گفتار دوم: صنایع معنوی بدیع
۱۵۱	بدیع لفظی و معنوی
۱۵۱	تشیيه

153	أنواع تشبيه حسى و غير حسى
155	تشبيه وهى و خيالى
155	تشبيه مفرد و مركب
156	تشبيه مطلق
156	تشبيه مشروط يا مقيد
156	تشبيه تفضيل
157	تشبيه مقلوب ياعكس
157	تشبيه جمع
157	تشبيه تسويه
157	تشبيه ملفوف
158	تشبيه مفروق
162	حقيقة و مجاز
162	قرينة مجاز
163	قرينة لفظى و معنوى يا حالى و مقالى
163	علاقة مجاز مرسل و استعاره
164	اقسام استعاره
167	كنایه
167	فرق مجاز و کنایه
168	مراجعات نظير = تناسب = مؤاخذات
170	حسن تعليل
171	مبالغه و اغراق
174	ايهام = توريه
176	ايهام تناسب
177	مطابقه = تضاد = طباق
178	مقابله
178	استخدام
179	ارصاد و تسهيم
180	لف و نشر
181	جمع
181	تفريق
181	تقسيم
182	جمع با تفريق

١٨٣.....	جمع باتفاقیم
١٨٣.....	تجاهل عارف = تجاهل العارف
١٨٥.....	افتنان
١٨٦.....	اعداد
١٨٦.....	تسیق الصفات
١٨٧.....	التفات
١٩٠.....	تجزید
١٩١.....	ارسال مثل = تمثیل
١٩٢.....	مشاکلت
١٩٣.....	براعت استهلال
١٩٣.....	مدح شیبه به ذم
١٩٤.....	استدراک
١٩٥.....	ذم شیبه به مدح
١٩٥.....	مذهب کلامی
١٩٦.....	سوال و جواب
١٩٨.....	ابداع
٢٠٠	حسن طلب
٢٠٠	حسن مطلع
٢٠١	حسن مقطوع
٢٠٣	استباع
٢٠٥	توجیه = محتمل الضدین
٢٠٦	تلمیح
٢٠٨	حشو
٢١٠	ایغال و الغاء
٢١٠	لغز = چیستان
٢١٤	معما (=المعنی)
٢١٧	خاتمه فن بدیع در سرقات ادبی
٢٢١	سرقت اسناد و مأخذ تحقیقات فضلا و دانشمندان
٢٢١	سرقت ترجمه
٢٢١	نوکردن جامه الفاظ
٢٢٢	انواع سرقت ادبی

۲۲۳	یازده اصل کلی در انواع سرقات ادبی
۲۲۶	نسخ = انتحال
۲۲۷	مسخ = اغاره
۲۲۸	تغییر وضع و تبدیل اصطلاح
۲۲۸	سلخ = المام
۲۳۰	نقل
۲۳۱	تبیه
۲۳۲	نو کردن جامه انشاء و تغییر نام کتاب
۲۳۲	شیادی یا دغل کاری
۲۳۲	یا
۲۳۲	دزدی بی برگه و بی نام و نشان
۲۳۳	عقد
۲۳۳	حل
۲۳۳	ترجمه
۲۳۴	صنعت ترجمه (= الترجمه)
۲۳۸	خیانت و سرفت در ترجمه
۲۳۹	اقتباس
۲۴۱	اقتباس و ارسال مثل
۲۴۱	فرق مابین تلمیح و اقتباس
۲۴۲	توافق دو گوینده، همه جا دلیل بر اقتباس نیست
۲۴۵	توارد
۲۴۶	تبیع و تقلید
۲۴۶	عقيدة صاحب المعجم در سرقات شعری
۲۵۰	مصطلحات ادبی

رَبِّ الْأَنْعَمَتْ فَزِّدْ

ای دو جهان از قلمت یک رقم
در کف من مشعل توفیق نه
شمع زبانم سخن افروزاساز
پس از ستایش یزدان پاک و درود بر روان تابناک برگزیدگان و مقربان درگاه وی،
علی الخصوص مهبط وحی و تنزیل کتاب مبین، و قدوة ارباب یقین، مهین رهبر دین و پیشوای
بزرگ آین ما، حضرت سید انبیا محمد مصطفی و اصحاب اطیاب و فرزندان و اهل بیت عصمت
و طهارتش، سلام اللہ علیہم آجَمَعِینَ.
چنین گوید این بندۀ ضعیف جلال الدین همایی که کتاب حاضر که در تعریف و شروط
فصاحت و بлагت، و آداب سخنداوی و سخنوری و فن صنایع بدیع لفظی به قلم این حقیر تألیف
شده یکی از اجزاء و مجلدات دوره فنون و صناعات ادبی است که به مرور ایام همه را پرداخته و
نمونه‌ای از آن را برای دانشجویان رشته ادبی دبیرستان و دانشکده تدریس کرده‌ام.
هر چند مقصد و منظور اصلی من از این تألیف، همان دانشجویان ادبی دانشکده و دوره
دوم دبیرستان بوده است، ولیکن مخصوصاً کتاب را چندان ساده و قابل فهم و خالی از حشو و
زوايد نوشتم که برای دانشجویان رشته‌های دیگر، و همچنین سایر طبقات و اصناف اهل خط و
سواد فارسی، قابل استفاده باشد و عموم کسانی که برحسب ذوق و استعداد فطری، طالب آموختن
فنون ادبی باشند، هر کدام به قدر استعداد و حدود معلومات خود، بتوانند این کتاب را پیش خود
بخوانند و از نوشه‌های آن بهره برگیرند.
در این تألیف، برنامه‌های معمول دبیرستان و دانشکده، هر دو را منظور داشته‌ام؛ یعنی قدر

مشترک همه مطالبی را که برای عموم دانشجویان ادبی اعم از متوسطه و عالی لازم و در بایست است، در فصول کتاب درج کرده، و در عین حال مندرجات آنرا از متن و حواشی و تمرینات و توضیحات و فصل‌بندی عناوین طوری ترتیب داده‌ام که معلم کار کرده کارдан، می‌تواند بخش‌های بخصوص و قسمتهای مشترک مابین هر دو صنف از دانشجویان دیبرستان و دانشکده را، از هم جدا و مجزا سازد و در تدریس و دادن سبق و تکلیف به شاگردان، جانب قوه و میزان معلومات هر صنفی را، کاملاً ملحوظ و منظور داشته باشد.

توضیحاً علاوه می‌کنم که مابین کتب درسی که مخصوصاً از چندی پیش تا کنون در مدارس ما معمول شده است، متأسفانه پاره‌یی را این دو عیب بزرگ هست که اولاً صحت املاء و انشای کلمات و عبارات، و ثانیاً میزان قوه و استعداد و حوصله فهم و سطح معلومات شاگردان، در آن به هیچ وجه مراجعات نشده است؛ و شاگردان بیچاره مجبورند که عبارات مغلق و جمله‌های مغلوط نامفهوم و مطالب معضل کتاب را که هم سرمشق غلط‌گویی و غلط‌نویسی است و هم در حیز فهم و ادراک آنها نمی‌گنجد و مقدمات فهم آن را در هیچ کلاس و پیش هیچ معلمی نیاموخته‌اند، هر طور که هست همچنان طوطی وار با زحمت و مشقت بسیار از برکنند، و این بار گران را که به حکم الزام و اجراء بر حافظة خود تحمیل نموده‌اند، تا موقع امتحان بر خود هموار سازند، و همین که محفوظات نامفهوم را دست و پاشکسته در حوزه درس و امتحان تحويل معلم و ممتحن دادند و از اطاق درس و امتحان خارج شدند، عیناً چنان است که باری سنگین را از دوش افکنده و خود را آسوده و سبکبار ساخته باشند؛ تازه‌نفسی به راحتی می‌کشند و دیگر اثری از آن محفوظات در لوح ذهن آنها باقی نمی‌ماند!

پیداست که در این سودا، بزرگترین سرمایه گرانبهای عمر و حیات دانشجویان که طبقه نسل جوان و چشم و چراغ امید و آرزوی آینده این کشورند، بکلی از دست رفته و در عوض چیزی غیر از زبان و خسaran جبران ناپذیر، عاید ایشان نشده است!

برنامه‌های سنگین ناهموار و مواد متضاد غیر متناسب با احتیاجات، هم در گناه اتلاف عمر و تباہ ساختن قوه ذوق و فهم و حفظ دانشجویان و بر باد رفتن سرمایه مادی و معنوی فرهنگ، سهمی بزرگ دارد که شرحش از موضوع گفتار ما خارج است.

باری، راقم سطور، نقایص و معایبی را که در کتاب‌های معمول مدارس سراغ داشت، کاملاً در نظر گرفت، و به قدر طاقت جهد و کوشش نمود که تألیف وی از آن قبیل معایب مبرا و پیراسته از کار درآید؛ و اگر در این مقصود توفیقی نصیب وی شده و محصول زحمتش کتابی سودمند و منفع و آراسته از کار درآمده باشد، غیر از اثر لطف و عنایت خاص الهی نتواند بود:

گر از حق نه توفيق خيرى به غيرى رسد
و من خود پيش از اين به قطعه يى گفته ام:
کي از بنده خيرى به غيرى رسد
که حاصلى ندهد هيج جهد بى توفيق
بالجمله اميد است که اين كتاب برای عموم طلاب ادب اعم از شاگردان مدارس یا سایر طبقات
اهل خط و سواد مفيد و سودمند واقع گردد.

اسفندماه ۱۳۳۹ شمسی موافق
ماه رمضان سنّة ۱۳۸۰ قمری هجری
جلال الدین همایی